

NƏSİMİNİN BAYATI NƏFƏSLİ ŞEİRLƏRİ

Böyük Azərbaycan şairi, divan ədəbiyyatının dahilərindən biri olan İmadəddin Nəsiminin "Divan"ında sözlü ədəbiyyatla səsleşmələrə sıx-sıx rast gəlinir. Cinaslar, heca vəznli şeirlər, aşiq poeziyası üçün daha səciyyəvi olan motivlər, bənzətmələr, epitetlər, xəlqilik Nəsimi şeirlərinin ilkin qaynağının sözlü ədəbiyyat olduğunu aydın şəkildə göstərir. Şairin dilinin saflığını, aydınlığını, axıcılığını, şirinliyini və oynaqlığını da xalqdan güclü şəkildə bəhrələnmənin nəticəsindən başqa heç nəylə bağlamaq olmaz. Nəsiminin sözlü ədəbiyyatdan bəhrələndiyini akademik Həmid Araslı dönə-dönə vurğulamış, onun yaradıcılığından seçdiyi bir çox örnəklər də göstərmişdir. Nəsiminin bəhrələndiyi sözlü ədəbiyyat örnəklərinin

dən biri bayatılar olub. Bu fikrin özü böyük maraq doğurur. Çünki Nəsiminin yaradıcılığı ilə tanışlıq ilk baxışda belə bir bəhrələnmədən danışmağa imkan vermir. Bunun üçün onun şeirlərini dönə-dönə oxumaq, duya-duya çözləmək lazımdır. Məsələn, Nəsiminin şeirlərində "Vəslindən oldum çün qəni, mən mülkü, malı neylərəm?", "Dilbərə, mən səndən ayrı ömrü, canı neylərəm? Tacü-təxtü, mülkü-malü, xanimanı neylərəm?", "Nəsimi xəstəyə sənsiz Süleyman mülkünü versən, ol anı bir çöpə saymaz, təmənnayi-vüsal eylər", "Mülk ilə malü-səltənət bir çöpə saymaz, ey könül, Kim ki dilər vüsalini, ya tələbi-cəmal edər" kimi misralarda sevgilisindən ayrı aşiq üçün dünyanın bir çöpə dəymədiyini fikri açıq-aydın-

dır. Bu misralarda həmin fikrin açılmasında və duyulmasında elə bir çətinlik yoxdur. Həm də onları oxuduqda şairin bayatılardan bəhrələndiyi o saat adamın ağına gəlir. Bəlkə də, şeirlərin əruz vəznində yazıldığı və uzunluğu adamı bu fikirdən yayındırır. Lakin burada bayatılardan böyük ustalıqla bəhrələnmə var. Bu sətirləri oxuyanda adamın qulaqlarında istə-istəməz bir bayatı səslənir:

Qara at nalı neylər,
Qara qaş xalı neylər,
Vəfalı yarı olan
Dövləti, malı neylər.

Bayatıda və Nəsiminin misralarında deyilən fikrin eyniliyi göz qabağındadır. Nəsimi başqa bir qəzəlinde yazır:

Əhli-ələm ildə bir qurban edərlər eyd üçün,
Hər zaman qurbanınəm, ey cümlə qurban
sizlərə.

Göründüyü kimi, Nəsimi cümlə ələmi yarına qurban ələməyə hazırı. Üstəlik, özünü də hər zaman yarına qurban etməkdən çəkinmir. Hər zaman deyəndə hər gün yox, hətta hər saat, hər an da anlaşıla bilər. Bu şeirdəki fikir çox geniş yayılmış bir bayatımızda gözəl ifadə edilmişdir:

Əziziyəm gündə mən,
Kölgədə sən, gündə mən.
İldə qurban bir olar,
Sənə qurban gündə məm.

Nəsimi də, bayatı ustası da ildə bir dəfə olan qurban motivindən istifadə edərək yarı hər gün, hər saat, hər an qurban olmaq istəklərini biri qəzəldə, digəri bayatıda çox gözəl poetikləşdirmişdir.

Azərbaycan bayatılarında sevgilinin qible hesab edilməsi, Kəbə adlandırılması fikri geniş yayılmışdır:

Gözlərim axdı sənə,
Axdıqca baxdı sənə.
Mən səni qible bildim,
Qıldım beş vaxtı sənə.

Başqa bir bayatıda sevens deyir: "Ələm Kəbəyə dönsə, Mənim qibləm sənsən". Aşiq sevgilisini, sevgilisi də aşiqini, dünya, ələm Kəbəyə dönsə də, onların heç birinə dəyişmir:

Dağ başında əsən, dur,
Yollarımı kəsən, dur.
Ələm Kəbəyə dönsə,
Mənim qibləmə sən dur.

Aşiq şeirində də yarı Kəbə adlandırıldığına, qible hesab edildiyinə tez-tez rast gəlinir. Yəhya bəy Dilqəm deyir:

Hər kəs yarı mənəni iyanət eylər,
Elə bil Kəbəni ziyarət eylər.

Sarı Aşiq sevgilisini qibləgah adlandırır:

Sən qərib aşiqin qibləgahısan,
Mələmət mülkünün padişahısan.

Qurbani isə sevgilisinin qaşını Kəbənin bir küncü adlandırır ki, bu da yarı özünün bütövlükdə Kəbə olduğu anlamına gəlir:

Sevgilimin qaşı Kəbə küncüdü,
Mən öləndə kimlər ona yöncüdü.

Aşiq Ələsgər bir şeirində sevgilisinin salanışını huri-qılmana, özünü Kəbəyə, qibləyə, başqa bir şeirində isə gözəlin sinəsini Kəbəyə, köynəyini Kəbə örtüyünə bənzədir, özünü o köynəyə-Kəbə örtüyünə sürtmək istəyir.

Eyni fikrə Nəsimidə rast gəlinir. Şair yarı özünə baxır və ona elə gəlir ki, qibləsinə baxır:

Mənidə üzü qiblədə ol arif imiş kim,
Üzündür anın qibləsi, eynindir imami.

Nəsimi başqa bir şeirində yenə gözəlin özünü Kəbə, gözünü imam Cəfər adlandırmışdır:

Mərifət əhlinə üzün Kəbə, Bilali bənlərin,
Mehrab can quşun, vəli, eynin imami-Cəfəri.

Bir qəzəlinde də yazır ki, hara baxırsa-baxsın, aşiqin üzü həmişə öz sevgilisinə sarı dönür:

Aşıqın üzü həmişə dilbərə qarşı dönər,
Abidi gör kim, necə divarə döndərmiş üzün.

Burada çox maraqlı bir fikir var. Aşıq sevgilisini görməsə belə, onun harada olduğunu duyur, hiss eləyir, ürəyinə damır və özündən asılı olmayaraq üzünü həmin səmtə döndərir, bu, sevginin gücüdür. Onu hər aşiqdən gözləmək olmaz.

Nəsiminin bu beytini oxuyanda istər-istəməz Sarı Aşığın bir bayatısı yada düşür. Sarı Aşıq deyir:

Mən aşiq, tərsinə qoy,
Tər tənə tərsinə qoy.
Yaxşını qibləsinə,
Aşığı tərsinə qoy.

Sarı Aşıq deyir ki, öləndə yaxşını qibləsinə qoyun. "Aşığı tərsinə qoy" mısrası isə Sarı Aşığın üzünün həmişə yaxşıya sarı baxmaq istəyinin ifadəsidir. Deməli, üzü Yaxşıya sarı baxsın deyər, Sarı Aşıq qiblənə tərsinə basdırıl-

maqdan belə çəkinmir. Göründüyü kimi, bayatdakı və Nəsiminin qəzəlindəki fikir bir-birinin eynidir. Hər iki aşiqin üzü öz qibləsinə-sevgilisinə baxır, onlar başqa qiblə tanımırlar. Sarı Aşığın qiblənə tərsinə basdırılmaq arzusu da bu fikri təsdiqləyir.

Nəsiminin yaradıcılığı ilə bayatlarımız arasında bu cür yaxından səsleşmələr çoxdur və onlara aid yenə də örnəklər tapmaq olar. Lakin Nəsiminin bayatlardan bəhrələndiyini göstərmək üçün bunlar da bəs eləyir. Burada bir fikri mütləq vurğulamaq lazımdır ki, bayatı qoşan sənətkarlar heç vaxt yazılı ədəbiyyatdan bəhrələnməyiblər. Ona görə də bayatı ustalarının Nəsiminin şeirlərindən bəhrələndiklərini düşünməyə heç bir əsas yoxdur. Burada bir neçə cəhəti nəzərə almaq lazımdır. Birincisi, bayatların tarixi çox qədimdir, hətta demək olar ki, xalqımızın özüylə yaşiddir. İkincisi, Nəsiminin əsərləri yazılı ədəbiyyatdır. O zaman indiki kimi kitab nəşri olmadığından kitablar yalnız əlyazmalar şəklində yayılırdı və onları hamının oxumaq imkanı yoxuydu. Üçüncüsü, bayatları xalqın içində yaşayan, yazılı ədəbiyyatdan uzaq olan istedadlı adamlar qoşurdular. Dördüncüsü, bayatları çox zaman bədahətən, bir anın içində söyləyirdilər. Hər bayatı insanın bir anda yaşadığı hisslərin, duyğuların ifadəsidir. Deməli, Nəsiminin şeirlərindəki bayatı nəfəsi, bayatı ovqatı, yuxarıdakı səsleşmələr şairin sözlü ədəbiyyatdan bəhrələndiyini təsdiqləyən gözəl örnəklərdir.

Azərbaycan sözlü ədəbiyyatında cinasın tarixi bayatlarımız qədər qədimdir. Nəsiminin yaradıcılığı da cinaslarla zəngindir. Bunlar bayatlardan bəhrələnmə nəticəsində yaranmışdır. Alına-alına, yanədir-ya nədir, Çinə-çinə, qandır-qandır kimi cinaslar şairin yaradıcılığında o qədər çoxdur ki, onların təsadüf olmadığı, sözlü ədəbiyyatın, birinci növbədə bayatların təsiri ilə yarandığı şübhə doğurmur.

İslam Sadiq

